9. Міжнародна асоціація академій наук: двадцять років в ім'я науки. Ювілейне засідання Ради МААН // Вісник національної наук України. — 2014. — № 1. — С. 58–62.

10. Наука Національного технічного університету «КПІ» — 2008 / За ред. М. Ю. Ільченка. — К. : ЕКМО, 2009. — 240 с.

11. Наука Національного технічного університету України «КПІ» — 2013. / За ред. М. Ю. Ільченка. — К. : Політехніка, 2014. — 280 с.

12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2009 р.: Статис. зб. / Відпов. за вип. І. В. Калачова. — К. : Держкомстат Укр., 2010. — 282 с.

13. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2012 р.: Статист. зб. / Відпов. за вип. І. В. Калачова. — К. : Держкомстат Укр., 2013. — 287 с.

14. Національна академія наук України: структура, динаміка та ефективність наукового потенціалу. Статистичний та наукометричний аналіз / Б. А. Маліцький, О. О. Грачов, В. А. Корнілов та ін. — К. : Фенікс, 2014. — 142 с.

15. Патон Б. Є. Основні підсумки діяльності НАН України та заходи з реалізації концепції розвитку НАН України на 2014–2023 роки / Б. Є. Патон // Вісник НАН України. — 2014. — № 5. — С. 8–16.

16. Проблемні питання розширення міжнародної діяльності ракетно-космічної галузі України в сучасних умовах: Аналітична доповідь / За заг. ред. В. П. Горбуліна. — Дніпропетровськ, 2012. — 98 с.

17. Роль международных организаций в развитии европейского научно-технологического пространства. Междунар. симпозиум (Киев, сентябрь 2001 г.) — К. : Феникс, 2002. — 340 с.

18. Стратегія і тактика, стан соціально-економічного розвитку: науково-інформаційний збірник. / За ред. В. П. Горбуліна. — Вип. 33. — К. : Євроатлантикінформ, 2006. — 390 с.

19. Тульчинська С. О. Управління у сфері освіти і науки як фактор забезпечення сталого розвитку держави та регіонів: мон. / С. О. Тульчинська, А. А. Мельниченко, О. А. Акімова. — К. : Едельвейс, — 2012. — 352 с.

20. Федулова Л. І. Інституційні зміни наукової сфери / Л. І. Федулова // Вісник НАН України. — 2013. — № 7. — С. 34–43.

21. Шинкарук Л. В. Економічний вимір участі України в інтеграційних процесах / Л. В. Шинкарук // Вісник НАН України. — 2014. — № 5. — С. 56–61.

Т. Ю. Перга

УДК: 327(061.1ЄС)

ПОЛІТИКА СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

У статті досліджено витоки формування ініціативи Східного партнерства та її еволюцію протягом п'яти років з часу започаткування.

Ключові слова: Європейський Союз; Східне партнерство; Європейська політика сусідства; Україна; енергетична політика; безпека; Східноєвропейське партнерство з енергоефективності та довкілля.

В статье исследованы истоки формирования инициативы Восточного партнерства и ее эволюцию в течение пяти лет с момента начала. Рассмотрены главные достижения, а также проблемы на пути дальнейшего развития. Исследованы потенциал и перспективы развития главных направлений в условиях глобальных вызовов современности.

Ключевые слова: Европейский Союз; Восточное партнерство; Европейская политика соседства; Украина; энергетическая политика; безопасность; Восточноевропейское партнерство по энергоэффективности и окружающей среде.

This article explores the origins of the formation of the Eastern Partnership. Eastern Partnership is based on gradual evolution relation to EU neighboring countries. Enacted at the summit of the «Eastern Partnership», held in Prague May 7, 2009, the Eastern Partnership poses many problems, including — economic convergence countries — partners in the EU, promoting security and democracy, the rule of law, stability and good governance, partnership of civil society and governments of member countries, sectoral reforms to encourage contacts between people using the visa liberalization and intercultural dialogue, strengthen energy security, address common environmental problems and so on. In addition, the Eastern Partnership provides an opportunity to obtain additional funding for projects aimed at addressing the socio-economic imbalances and increase stability in the partner countries.

The main tools of the tasks are new Association Agreement with the EU. However, the Eastern Partnership is not only bilateral but also multilateral dimension of political and expert dialogue that enhances its potential and is one of the main differences from the European Neighborhood Policy.

Eastern Partnership involves not only the development of «official» relationship but as well, a network building between ordinary citizens, which is called «people to people contacts».

It was found that, despite opposing views on the effectiveness of the Eastern Partnership for 5 years since its adoption in the short term, it is not about curtailing the contrary, there are new tools aimed at the convergence of the member countries of the EU in various areas. However, the task of reforming the Eastern Partnership and the better the potential of mutually beneficial cooperation.

Keywords: European Union; Eastern Partnership; European Neighborhood Policy; energy policy; Ukraine; security, Eastern European Partnership for Energy Efficiency and Environment.

У світлі подій 2013–2014 рр. в Україні ініціатива Східне партнерство опинилася в центрі уваги широкого кола аналітиків. Призма геополітики,

через яку вона розглядається, впливає на фокус головних дискусій, зокрема щодо цивілізаційного вибору, можливості впливати на реформи в країнах-учасницях, вигоди від участі в зоні вільної торгівлі, перспективи вступу в ЄС. П'ятирічний термін її започаткування спонукав до широких обговорень проблем і результатів Східного партнерства та актуалізував питання подальших перспектив розвитку.

Аналізу окреслених аспектів Східного партнерства присвячено низку наукових праць вітчизняних і європейських фахівців, зокрема Т. В. Сидорука, І. Я. Сидорової, О. Шаповалової, Д. Кадієра, Дж. Шерра та ін. Водночас недослідженим залишається вплив глобальних викликів на розвиток співпраці в його рамках, що є метою нашого дослідження.

Ідею створити Східний вимір співпраці країн — членів ЄС з сусідніми державами вперше запропонував міністр закордонних справ Польщі Броніслав Геремек у промові з приводу початку переговорів щодо приєднання Польщі до Європейського Союзу. Й упродовж наступних років Польща неодноразово порушувала це питання, позиціонуючи себе як лідера в цьому напрямку. Однак на початку 2000-х рр. Європа не була готова до такого кроку. Натомість ЄС запровадив нову політику для сусідів: «Розширена Європа» (2003 р.), «Європейська політика сусідства» (ЄПС) (2004 р.), «Чорноморська синергія» (2007 р.).

Метою Європейської політики сусідства було створити на півдні та сході від нових кордонів розширеного ЄС зони стабільності, миру й добробуту шляхом тісних тривалих відносин з 16 сусідніми країнами Східної Європи, Південного Кавказу та Північного Середземномор'я. Мета — не допустити виникнення нової лінії розподілу між розширеним ЄС і його сусідами. Однак досить швидко стало зрозуміло, що відмінні за внутрішньою ситуацією, розвитком та цілями країни потребують диференційованого підходу, а відсутність успіху «Чорноморської синергії» лише унаочнила цей факт.

Ще одним фактором, що спонукав Європейський Союз переглянути підхід до політики сусідства і звернути більшу увагу на східний регіон, переосмисливши та адаптувавши політику щодо східноєвропейських держав і Росії, стали нові геополітичні реалії: перебої з постачанням енергоресурсів до ЄС унаслідок конфліктів між Росією й сусідніми країнами, неврегульовані конфлікти в Придністров'ї та Нагірному Карабасі, невирішені питання Південної Осетії й Абхазії, що призвели до нового конфлікту в Грузії.

Розробка пропозиції щодо Східного партнерства тривала тільки один рік, і значний внесок зробили Польща та Швеція. Проект офіційно затвердила Європейська Рада 19–20 березня 2009 р., він набув чинності на саммітi «Східного партнерства» в Празі 7 травня цього ж року.

Таким чином, Східне партнерство базується на поступовій еволюції ставлення Європейського Союзу до сусідніх країн. На це вказують і такі дослідники, як В. В. Копійка та В. А. Манджола, які наголошують: «Якщо спочатку Східне партнерство запроваджувалося з метою поглиблення відносин із сусідами ЄС на Сході і збалансування Союзу для Середземномор'я, то згодом йому була відведена стратегічна роль. Активізація діяльності Росії з відновлення свого впливу на пострадянському просторі змушувала європейські країни потурбуватися про утримання східних сусідів в орбіті своїх інтересів. Військовий конфлікт між Грузією та Росією і його наслідки помітно вплинули на зміст повідомлення Європейської Комісії від 3 грудня 2008 р. Зокрема стверджувалося, що Східне партнерство сприятиме зміцненню державності та територіальної цілісності запрошених до участі в ньому країн і здійснюватиметься на засадах європейської солідарності» [4, с. 30].

Східне партнерство ставить багато завдань, серед яких — економічне зближення країн-партнерів з ЄС, сприяння безпеці та демократії, верховенство закону, стабільність і належне управління, партнерство громадянського суспільства та урядів країн-учасниць, секторальні реформи, заохочення контактів між людьми за допомогою лібералізації візового режиму та міжкультурного діалогу, зміцнення енергетичної безпеки, розв'язання спільних екологічних проблем тощо.

Окрім того, Східне партнерство надає можливість отримати додаткове фінансування для проектів з усунення соціально-економічних дисбалансів і підвищення стабільності в країнах-партнерах. Загалом протягом 2009–2013 рр. країни — члени партнерства отримали 600 млн. євро, зокрема Вірменія — 98,4 млн. євро; Азербайджан — 92 млн. євро, Грузія — 120, 4 млн. євро та додатково 500 млн. евро на подолання наслідків війни 2008 р., Молдова — 209,7 млн. євро, Україна — 494 млн. євро [11].

Головними інструментами реалізації завдань є нові угоди про асоціацію з ЄС. Проте Східне партнерство має не лише двосторонній, а й багатосторонній вимір політичного та експертного діалогу, що підсилює його потенціал і є однією з головних відмінностей від Європейської політики сусідства. Для його реалізації створено такі механізми співпраці: самміти Східного Партнерства, самміти міністрів закордонних справ, зустрічі на міністерському рівні, тематичні платформи та робочі групи, що функціонують у їхніх рамках.

Нині діє чотири урядові тематичні платформи: демократія, верховенство закону й стабільність, економічна інтеграція та зближення з політиками ЄС по секторах, енергетична безпека та міжлюдські контакти [13].

В рамках Східного партнерства також реалізуються т. зв. Флагманські Ініціативи, які є самостійними програмами, спрямованими на підтримку

його цілей та досягнення відчутних результатів. Серед них — комплексна програма управління кордонами, регіональні ринки електроенергії, підвищення енергоефективності й розширення використання поновлюваних джерел енергії, запобігання та готовність реагування на природні й техногенні катастрофи, сприяння ефективному управлінню довкіллям [14].

Навіть такий побіжний огляд вказує на значні переваги та нові можливості, які відкриває участь у Східному партнерстві. Також варто вказати й на специфічні чинники заінтересованості кожної з країн. Для Азербайджану це — великі запаси нафти й газу, для Вірменії — розв'язання проблеми Нагірного Карабаху; для Грузії та Молдови — ширша інтеграція з ЄС і розширення співпраці з НАТО. Білорусь розглядає Східне партнерство, як можливість посилити незалежність від Росії й залучити європейських інвесторів; Україна — як шлях реалізації зовнішньополітичного вибору та модернізації економічного й політичного розвитку.

Попри окреслене, п'ятирічний досвід впровадження ініціативи свідчить, що країни — учасниці Східного партнерства мають різну ступінь готовності інтегруватися в європейський простір, що дало привід деяким аналітикам розділити їх на «проєвропейські» та «проросійські». Так, сьогодні лише три країни — Молдова, Грузія та Україна парафували текст угоди. Проект угоди не узгодив Азербайджан, який веде переговори з ЄС з 2010 р, а Вірменія заявила про намір вступити до Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану. Білорусь до цього часу так і не вступила в переговори.

Оцінюючи ситуацію, дослідники та експерти висловлюють різні, а часто — діаметрально протилежні думки щодо ефективності цієї політики. Для унаочнення наведемо кілька з них. Так, на відкритих слуханнях в Європейському Парламенті, що відбулися 2013 р. і проводилися як відкритий обмін думками між бюджетним комітетом Європарламенту з Європейською Комісією та Європейською службою зовнішніх дій щодо фінансування Східного Партнерства, експерти та самі депутати розкритикували її ефективність, стверджуючи, що вона не принесла відчутних політичних чи суспільних результатів [10].

Учасники форуму громадянського суспільства Східного партнерства в Батумі 20–21 листопада 2014 р. навпаки вважають, що ця ініціатива має високий потенціал, але для більшої ефективності потрібно змінити її формат [1]. Такої думки дотримується й колишній Високий представник ЄС із закордонних справ і політики безпеки Кетрін Ештон, яка під час каденції неодноразово заявляла, що проект «Східне партнерство» виявився «вигідною формою співпраці, як на урядовому і неурядовому рівнях, так і в царині бізнесу». Водночас вона вказувала на необхідність активізувати спів-

працю ЄС з державами Східного партнерства, підтримувати їхні інтеграційні амбіції й економічні реформи [9].

Аналіз цих та інших висловлювань і позицій свідчить, що в найближчій перспективі не йдеться про згортання проекту, навпаки, з'являються все нові інструменти, спрямовані на зближення країн-учасниць з ЄС у різноманітних сферах. Однак стоїть завдання реформувати Східне партнерство та більш повно розкрити потенціал взаємовигідної співпраці.

Потрібно наголосити, що всі країни — учасниці Східного партнерства отримують низку переваг від участі в цій ініціативі. Яскравим прикладом є співпраця в енергетиці, що є відповіддю на сучасні енергетичні виклики, з якими зіштовхнулись як країни — учасниці цієї ініціативи, так і країни — члени ЄС. Так, сьогодні Україна, Молдова, Білорусь, Вірменія, Азербайджан та Грузія мають численні проблеми в енергетиці. Більшість з них залежать від дорогого імпортованого газу, що лягає важким тягарем на їхні економіки. В середньому вони також утричі більш енергоємні, ніж середньостатистична країна — член ЄС, і мають застарілу інфраструктуру, що негативно впливає на довкілля й потребує суттєвої модернізації. Країни Європейського Союзу відчули проблеми постачання газу з Росії й енергетичний шантаж, тому створення надійної системи енергетичної безпеки перетворилось на один з пріоритетів їхньої зовнішньої політики.

Відповідно до Спільної декларації, прийнятої на Самміті в Празі 2009 р., Східне партнерство «має на меті зміцнення енергетичної безпеки шляхом співпраці з урахуванням довгострокових стабільних та безпечних поставок енергоресурсів і перевезення, в тому числі за рахунок виконання більш ефективного регулювання, підвищення енергоефективності та ширшого використання поновлюваних джерел енергії» [12].

Тому співпрацю в цій сфері спрямовано на подолання проблем, пов'язаних з безпекою енергопостачання, транзитом енергоносіїв, диверсифікацією джерел вироблення та постачання енергії, а також зі зростанням пов'язаності між країнами ЄС та між ЄС і країнами Східного партнерства. Йдеться і про гармонізацію енергетичної політики та законодавства країн-партнерів із законодавством і практикою ЄС.

Розвитку цього аспекту сприяє робота третьої тематичної платформи ЄС та флагманські ініціативи «Регіональні ринки електроенергії та підвищення енергетичної ефективності» й «Диверсифікація енергетичних поставок». Їх завданням є інтеграція енергетичних ринків ЄС та країн Східного партнерства, зокрема шляхом об'єднання електромереж та створення ефективної інфраструктури, диверсифікація джерел постачання енергії та оптимізація втрат, розвиток відновлюваних джерел енергії та досягнення цілей щодо змін клімату. При цьому потрібно підкреслити, що енер-

гетична політика ЄС є одним з важливих аспектів екологічної політики та боротьби з глобальними змінами клімату, що на початку XX ст. також перетворились на загрозу сталому розвитку.

Одним із перших позитивних результатів є створене 2009 р. Східноєвропейське партнерство з енергоефективності та довкілля (Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership — E5P), уособлене в багатосторонньому донорському фонді (розмір 93 млн. євро), який має сприяти інвестиціям у проекти підвищення енергоефективності та екології в Україні. 2012 р. вкладники E5P ухвалили розширити дію ініціативи на Молдову, Грузію, Вірменію і Азербайджан. Фонд допомагає органам міської влади інвестувати в проекти, покликані використовувати максимальні можливості для заощадження енергії й одним з його донорів є Європейський інвестиційний банк [8].

У ході прес-конференції в рамках Європейського тижня сталої енергетики, що відбулась у червні 2014 р., Андерс Лунд, менеджер фонду E5P, наголосив: «Енергоспоживання в Україні сьогодні в три рази вище середнього показника енергоспоживання на од. ВВП в країнах ЄС. Основною причиною цього є те, що Україна занадто довго мала газ за доступними, субсидованими цінами. Рівень викидів вуглекислого газу в Україні — найвищий в Європі, що також є проблемою, яка чекає свого вирішення. Закінчився час, коли інвестиції направлялися в нові енергогенеруючі проекти. Зараз вся увага прикута до енергозбереження та енергоефективності».

2014 р. E5P виділив Україні близько 200 млн. євро на модернізацію муніципального сектора з енергоефективності та енергозбереження. Шевки Акюнер, директор ЄБРР в Україні, заявив, що ця програма є лише одним з проявів допомоги європейської спільноти Україні.

За ініціативи E5P в Україні розпочато підготовку до реалізації 16 проектів (їх запуск планувався 2014 р.), 15 з яких є інвестиційними, а 1 — технічною допомогою. За підрахунками експертів E5P, завдяки реалізації цих проектів економія енергоресурсів становитиме 306,753 МВт·год/рік. Це електроенергія, необхідна для більш, ніж 225 тис. середніх домогосподарств у ЄС чи для міста з населенням 565 тис. мешканців (наприклад, Роттердам або Кривий Ріг). Також проекти дадуть змогу досягти щорічно скорочувати викиди вуглекислого газу в обсязі 381 тис.т/рік, що дорівнює середньому річному обсягу його викидів від більш, ніж 220 тис. легкових автомобілів [2].

Наголосимо, що з 2009 р. активно розвивається низка напрямків співпраці, серед яких важливе місце посідає охорона довкілля. В цій сфері впроваджується ініціатива «Сприяння ефективному управлінню довкіл-

ля», яка допомагає вирішити проблеми забруднення на багатосторонній основі завдяки комплексу заходів на міжнародному, регіональному та місцевому рівнях.

Для України, як і для всіх інших країн Східного партнерства, важливість участі в цьому механізмі зумовлюється недостатньою інституційною спроможністю, тому вдосконалення екологічного законодавства, посилення адміністративного потенціалу, забезпечення послідовного застосування процедур оцінки екологічних наслідків і залучення громадськості, а також розвиток Єдиної системи екологічної інформації регіонального рівня має підштовхнути до активніших реформ у національній екологічній політиці.

Транскордонній співпраці в рамках політики Східного партнерства також приділяється велика увага, що пов'язано, в першу чергу, з різними аспектами безпеки. Перш за все, потрібно наголосити на роботі зі створення системи інтегрованого управління кордонами. Її впровадження підвищить мобільність громадян, допоможе партнерам розвивати відповідні стратегії, узгоджувати норми управління ними та запроваджувати найкращі практики, що відповідають стандартам ЄС. Актуальність цього напряму зумовлюється такими викликами, як розширення нелегальної міграції, торгівля наркотиками, зброєю, контрабандою та людьми. Конкретна робота включає комплекс організаційних та технічних заходів у торгівлі, митному регулюванні, візовому режимі, демаркації кордонів, безпеці та пан'європейських транспортних коридорах. Першими успіхами можна вважати запровадження в найближчий час безвізового режиму з ЄС у Молдові та Україні.

Також транскордонна співпраця розвивається в запобіганні природним та антропогенним катастрофам, підготовці до них і ліквідації їхніх наслідків. Україна, яка має великі транскордонні водні ресурси (річки Дунай, Тиса, Прут, Серет, Вісла, Дністер, Західний Буг та ін.), заінтересована в створенні спільної системи боротьби з повенями, які в минулі роки завдали економіці країни великих збитків. Протягом п'яти років з початку реалізації Східного партнерства проведено велику підготовку — організовано низку заходів для кращого розуміння загрози катастроф серед різних верств населення та фахівців відповідних установ, проведено тренування щодо ліквідації наслідків лих, створено електронні регіональні атласи ризиків [5].

Ще одним аспектом розвитку дво- та багатосторонніх відносин у рамках Східного партнерства є розвиток демократії, належного врядування та стабільності, спрямований на сприяння демократичним та економічним реформам у країнах Східного партнерства. Його метою є розвиток стабільних демократичних інститутів (включаючи стандарти виборів, законодав-

ство щодо ЗМІ, антикорупційні заходи) та ефективних державних структур і сприяння активному залученню громадських організацій. Цілями відповідної платформи є безпека, забезпечення стабільності суверенітету й територіальної цілісності країн-партнерів шляхом багатосторонніх заходів зі зміцнення довіри та створення систем своєчасного запобігання.

Європейський Союз постійно розширює підтримку демократичних перетворень у країнах Східного партнерства. Наприклад, Рада Європи та Європейська комісія підписали нову угоду про співпрацю на 2015–2017 рр. в просуванні прав людини, демократії та верховенства права в країнах — учасницях цієї ініціативи, що передбачає фінансування відповідних проектів в обсязі 33,8 млн. євро [3].

Одним із важливих напрямів розвитку відносин України, Молдови, Грузії, Білорусі, Вірменії та Азербайджану з країнами — членами ЄС є економічна інтеграція та зближення з політиками Союзу, що передбачає не лише поліпшення національних законодавств до законодавства ЄС, а й розширення ролі в національних економіках малого та середнього бізнесу і подолання труднощів на цьому шляху. Як свідчить досвід, цей напрям розвивається досить повільно через недосконалу нормативну базу регулювання підприємницької діяльності та брак механізмів налагодження міжрегіональних і міжнародних зв'язків, доступних та/або економічно вигідних консультативних послуг і фінансування. Тому головна робота в цьому контексті ведеться з допомогою Європейського інвестиційного банку та ЄБРР.

Протягом п'яти років відбулися певні зрушення щодо створення сприятливого бізнес-клімату для розвитку малого й середнього підприємництва та підвищення його інвестиційної привабливості, зокрема в Грузії та Молдові. В рамках недавно запровадженого інструменту «DCFTA Facility» малі та середні підприємства матимуть можливість компенсувати витрати на виконання вимог, які виникають внаслідок впровадження зон вільної торгівлі, скористатись підтримкою для виходу на нові ринки, зменшити ризики, хеджувати валютні коливання, отримати технічну підтримку та стимулювання. Тому в найближчі роки слід очікувати активізації участі країн Східного партнерства в цьому напрямі співпраці [7].

Східне партнерство передбачає не лише розвиток «офіційних» відносин, а й налагодження комунікації між пересічними громадянами. Цьому присвячено окремий напрям співпраці — «міжлюдські контакти», який передбачає розвиток інформаційного суспільства та ЗМІ й орієнтований передусім на молодь.

В умовах загострення таких загроз сталому розвитку, як етнічні конфлікти, історична несправедливість та суспільні суперечності, що призводять до наростання регіональної напруги, культурна програма в рамках Схід-

ного партнерства посилює роль культури як рушійного фактора реформ, розвиває міжобщинну толерантність та соціальну згуртованість. Роль цієї політики з 2009 р. суттєво зросла, зокрема і внаслідок появи такого виклику, як різке збільшення кількості мігрантів та тимчасових працівників у країнах — членах ЄС, що мають відмінні від європейських культурні традиції та віросповідання.

«Культурний» напрям співпраці в рамках політики Східного партнерства сприяє обміну інформацією та досвідом між культурними агентами як на регіональному рівні, так і в межах усього ЄС. Розширюється обмін молоддю та фахівцями з різних сфер; перед студентами, зокрема й Білорусі, відкриваються двері провідних європейських навчальних закладів, для спеціалістів та неурядових організацій проводяться навчання, тренінги та воркшпропи, оголошуються конкурси і гранти. До речі, Україна та Грузія заявили про підготовку національних стратегій розвитку культури [6].

Як бачимо, співпраця України, Молдови, Грузії, Білорусі, Вірменії та Азербайджану з країнами — членами ЄС у рамках Східного партнерства лише розгортається, хоча існує низка перепон на шляху його активного розвитку. Водночас, «установчі» кроки вже зроблено, а перші успіхи свідчать про значний потенціал розвитку взаємовигідних механізмів співпраці. Вочевидь, ситуація в Україні, вплине на перспективи Східного партнерства, але вона не ставить під сумнів його майбутнє.

1. Від Брюсселя до Батумі: Форум громадянського суспільства Східного партнерства відзначає свою п'яту річницю : Національна платформа форуму Громадянського суспільства Східного партнерства : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eap-csf.eu/ru/home/

2. ЕБРР и фонд Е5Р предоставят Луганску 25 млн. евро на теплоснабжение [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://delo.ua/ukraine/ebrr-i-fond-e5p-predostavjat-lugansku-25-mln-evro-na-teplosnabzh-237901/

3. ЕС и Совет Европы наращивают сотрудничать в регионе Восточного партнерства : EU Neibhood Info Centre : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.enpi-info.eu/maineast.php?id=39525&id_type=1&lang_id=471

4. Копійка В. В. Україна та Європейський Союз / В. В. Копійка, В. А. Манжола, Н. М. Весела. — К. : Знання, 2012. — 78 с.

5 О Программе PPRD East PPRD East : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://euroeastcp.eu /ru /general-description-of-the-pprd-east-programme.html

6. Региональный отчет об исследовании культурных политик и основных тенденций сектора культуры стран Восточного партнерства. Euro East Culture : [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.euroeastculture.eu /ru /news.html

7. Східне Партнерство для малого бізнесу. Нові й старі ініціативи. Національна платформа форуму Громадянського суспільства Східного партнерства : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eap-csf.org.ua /shidne-partnerstvo-dlya-malogo-biznesu-novi-y-stari-initsiativi/

8. Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership : Nordic Environment Finance Cooperation : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nefco.org/sites/nefco.viestinta.org/files/FINAL%20English%20E5P%20brochure%20reduced%20size%20from%20Alexa%201.pdf

9. EU foreign ministers discuss Eastern Partnership, Ukraine and strategic partnership with Russia : EU Neibhood Info Centre : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.enpi-info.eu/eastportal/news/latest/35633/EU-foreign-ministers-discuss-Eastern-Partnership,-Ukraine-and-strategic-partnership-with-Russia

10. Experts slam red tape in EU Eastern Partnership : EurActive : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.euractiv.com/europes-east/experts-slam-eastern-partnership-news-518772

11. Financing the Eastern Partnership : Euro Nest : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.euronest.europarl.europa.eu/euronest/webdav/site/mySite/shared/general_documents /outcome_hearing_eap_budget_2013.pdf

12. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit, Prague, 7 May : Europa : [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-09-78_en.htm

13. Platforms are the main tool of the Eastern Partnership (EaP) multilateral track : Europa : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eeas.europa.eu/eastern/platforms/ index_en.htm

14. The Eastern Partnership — Flagship Initiatives : Europa : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eeas.europa.eu/eastern/initiatives/index_en.htm